

Kirjastotyön semioottinen pinta

Wagner, Gulten S. *Public libraries as agents of communication : a semiotic analysis*. Metuchen, N.J. & London: The Scarecrow Press, 1992. 265s.

Gülten S. Wagnerin vuonna 1992 ilmestynyt teos *Public Libraries as Agents of Communication: A Semiotic analysis* on merkittävä teos ennen kaikkea siksi, että siinä tarkastellaan ensimmäistä kertaa yleisten kirjastojen toimintaa ja palveluja semioottisen metodin näkökulmasta.

Wagnerin aineistona ovat olleet australialaiset yleiset kirjastot. Hänen lähtökohtanaan ja hypoteesinaan on yleisen kirjaston kahtalainen luonne: toisaalta yleinen kirjasto edustaa vapaata kommunikaatiota ja tiedonsaantia ja toisaalta se kuuluu valtion ja paikallishallinnon muodolliseen kontekstiin. Tästä kontekstista seuraa Wagnerin mukaan myös se, että yleinen kirjasto heijastaa valtarakenteita ja edustaa julkista vallankäyttöä. Hänen lähtökohtansa on hiukan erilainen kuin Suomessa, koska Australiassa valtio säätelee voimakkaammin yleisen kirjaston toimintaa kuin Suomessa.

Wagnerin tutkimuksen peruskysymys kuuluu:

Miten kolmen samanaikaisen ja päällekkäisen valtarakenteen kontekstissa mahdolliset kommunikaatiohäiriöt estävät yleisiä kirjastoja saavuttamasta tavoitteitaan yhteiskunnan kommunikaatioagentteina. (Wagner 1992, 2)

Tätä hypoteesia Wagner testaa semiotiikan keinoin yhdistämällä semiotiikan käsitteistöä grounded-teoriaan. Vaikka Wagner asettaa tavoitteekseen tutkia kirjastossa vaikuttavia merkkijärjestelmiä semioottisen oikeooppisesti sekä ilmaisun että sisällön tasolla, hänen lähtökohtansa ja analyysinsä jää pääsääntöisesti ilmaisun tasolle. Wagner käsittelee yleistä kirjastoa omana merkinään paikallisyhteisössä ja lähestyy sitä neljältä suunnalta: yleisen kirjaston julkisen kuvan kautta, henkilökunnan roolin kautta, käyttäjien kautta ja yhteiskunnan sosiaalisen kerrostuneisuuden kautta.

Yleisen kirjaston julkista kuvaa Wagner kartoittaa semioottisessa mielessä varsin kapeasta näkökulmasta. Ensin hän luettelee kirjastoa koskevat lait, asetukset ja normit. Toiseksi hän analysoi kirjaston sijoittumista rakennettuun ympäristöön,

tontin valintaa sekä rakennuksen ulkoista ja sisäistä luonnetta viestein. Hänen rajauksensa jättää kokonaan pois kirjastopalvelun sisällöllisen ulottuvuuden eli toiminnan semioottisen analyysin, joka on keskeinen osa kirjaston julkista kuvaa.

Wagner soveltaa merkin, koodin, paradigman ja syntagman käsitteitä kirjastotyöhön. Esimerkiksi kirjaston sijainnista hän sanoo, että mikäli kirjasto sijaitsee lähellä paikallishallintoa, se edustaa valtarakenteita ja merkin sisältö on tällöin valtiollinen. En ihan pysy perässä Wagnerin väittäessä, jonka mukaan kromituoli muovi-istuimella on paradigmaattinen valinta, kun taas puutuoli kangasistuimella edustaa syntagmaa. Tekstin ja diskurssin käsitteitä Wagner soveltaa esimerkiksi kirjastorakennusten fasadien analyysiin.

Wagnerin analyysin heikkoutena on semioottisen käsitteistön soveltamisen pinnallisuus, mekaanisuus ja kaavamaisuus. Rakennuksen eksteriööri liittyy sen vahvemmin julkiseen kontrolliin kuin interiööriin arkkitehtoniset ratkaisut. Kuitenkin myös interiöörissä korostuu henkilökunnan ja asiakkaiden vastakkainasettelu, joka synnyttää mielikuvan kontrollista. Kirjaston fyysisen ilmaisun analyysi ei tue ajatusta vapaasta kommunikaatiosta.

Wagner analysoi myös henkilökunnan ammattiroolin ilmenemistä kirjastossa. Tältä alueelta hän löytää mielestäni myös suomalaisiin palvelukäytäntöihin soveltuvia oivalluksia. Wagner näkee kirjaston kahtalaisen roolin ilmenevän ammatillisten ihanteiden ja instituution byrokraattisten tavoitteiden välisen ristiriitana. Tosin tässä kontekstissa luotamusmieselin symboloi demokratian semioottista tekstiä, toisin kuin usein suomalaisessa käytännössä. Kirjaston henkilökunnalla on kaksi roolia: toisaalta ammatillinen auttajan ja tiedon etsijän rooli ja toisaalta byrokraatin ja vartijan rooli. Nämä ristiriitaiset roolit ilmenevät palvelussa vastakkaisina merkkijärjestelminä.

Wagner yhdistää hiukan kliseemaisesti kirjaston naisvaltaisuuden palveluun ja ystävällisyyteen ja näkee naiseuden kirjastossa vaikuttavana merkkijärjestelmänä, joka ei kuitenkaan ulotu kirjaston ulkoisiin merkkeihin. Naiseuden leimaama kirjaston traditionaalinen palvelurooli on ristiriidassa modernin, Wagnerin mukaan mieheyteen liittyvän informaatioyhteiskunnan merkityksenantajan roolin kanssa.

Wagnerin analyysi paljastaa ristiriitoja virallisten toiminta-ajatusten liturgian ja henkilökunnan työn arkisten käytäntöjen välillä. Kirjastotyön käytännöissä on dysfunktionaalista hälyä, joka ilme-

nee ritualistisina toimintoina. Nämä rituaalit korostavat kirjaston byrokraattista, julkiseen vallankäyttöön liittyvää luonnetta. Myös tilajärjestely korostavat tätä valtaa, joka ilmenee henkilökunnan vyöhykkeiden ja asiakkaiden vyöhykkeiden vastakaisuutena.

Kirjastotyöntekijät eivät yksinään luo yleisen kirjaston merkkijärjestelmiä, vaan asiakkaat ja yhteisön merkityksenanto ovat osa tätä prosessia. Wagner tutkii myös asiakaspalautetta ja ongelmallisia asiakasryhmiä, kuten nuoria ja ei-käyttäjiä. Tulosten mukaan kirjasto laiminlyö alempien sosiaaliryhmien sekä siirtolaisten palvelun.

Kaiken kaikkiaan Wagnerin johtopäätöksenä on se, että kirjaston virallisten tekstien ja merkkijärjestelmien semioottinen analyysi paljastaa kirjaston toimivan monella tasolla ristiriitaisten merkkijärjestelmien paineessa verrattuna käytännön toiminnassa ilmeneviin merkkeihin.

Wagner on kirjoittanut ensimmäisen monografi-an, jossa semiotiikkaa on sovellettu yleiseen kirjastoon ja monet hänen havainnoistaan antavat virikkeitä ja ideoita jatkotutkimusten pohjaksi. Semiotiikka antaa mahdollisuuksia myös kirjastotyön sisällöllisten ulottuvuuksien perusteellisempaan analysointiin.

Hannele Koivunen

Syvällä viidakossa

Tiikerinloikka. Kirjastot tiedon viidakossa. Esipuhe ja johdanto Eeva-Maija Tammekann. Toimitanut Timo Kuronen. Hki: Kirjastopalvelu 1995. 253 s.

Tiikerinloikka pyrkii herättämään keskustelua ajankohtaisista kysymyksistä: tietoverkoista ja niiden kirjastoille asettamista haasteista, kansalaisten tiedonsaannista ja kirjastojen tehtävistä sen varmistamiseksi. Keskustelun aikaansaamiseksi on kirjassa kärjekkäitäkin väitteitä ja ilmaisuja, esim. tietohuollon neuvottelukunnan jäsenet ovat tuskin ilahtuneet eräistä teeseistä.

Teoksella on viisi tekijää. Eeva-Maija Tammekannin pohjustava artikkeli kirjastojen kehityshistorian pääpiirteistä on tiivis ja selkeä katsaus. Sinikka Kangas kirjoittaa kirjaston haasteista, Timo Kurosen tekstiä ovat artikkelit kirjastojen roolista

kansallisessa sivistysstrategiassa ja virtuaalikirjastoista. Yhdessä Päivi Pekkarisen kanssa hän käsittelee mielenkiintoisesti aihetta 'Tieto ja oikeudenmukaisuus' lähtökohtana WHO:n terveyttä koskevan perussäännön soveltaminen tiedonsaantiin. Barbro Nygård pohtii yleisten kirjastojen vahvuuksia ja heikkouksia tietoverkkojen solmuina. Yhdessä ovat neljä viimeksi mainittua laatineet ohjelmajulistuksen kirjastojen uudesta roolista.

Tiikerinloikan kokonaisuus muodostuu järjestelmäkeskeiseksi, vaikka kirjastoja tarkastellaankin kriittisesti ja kansalaisten oikeutta tiedon saamiseen ajetaan. Kirjastokeskeisyyttä ei vähennä myöskään se, että lähteistä näytävät puuttuvan jokseenkin kokonaan tiedontarve- ja tiedonhankintatutkimukset. Kirjoittajista Timo Kuronen on atk-päällikkö, muut tietopalvelun ammattilaisia, asiakkaita ei ole pyydetty tai saatu kirjoittajiksi. Vastavassa Lancasterin toimittamassa teoksessa kaksi tutkijaa muodostaa kaikkein radikaaleimman tulevaisuudenkuvan: tulevaisuudessa on vain elektronisia dokumentteja ja elektronisia kirjastoja ja kaupallisilla tiedonvälittäjillä on kirjastoja tärkeämpi rooli.

Vakkari mainitsee tuoreessa katsauksessaan (1994) informaatiotutkimuksen ja tiedotusopin lähtymisen olevan eräs ilmeinen trendi. Mielenkiintoista on, että Timo Kuronen asettaa kirjastonhoitajille tehtäviä, joita perinteisesti on pidetty lähinnä lehdistölle kuuluvina. Tilanteessa, "jossa vallanpitäjä alkaa toimia tietoisesti ja systemaattisesti kansan enemmistön etuja vastaan ... kirjastolaitoksen toiminta-ajatus ei enää voisi perustua neutraaliin humanismiin eikä maltilliseen yhteiskuntakriittisyyteen". Kurosen tarkoittama tilanne (jota luonnehditaan ilmaisulla "didaktinen kärjistyys") koskee valtionalouden säästöjä Suomessa eikä Hitlerin Saksaa. Voitaneen kysyä, miksi kirjastonhoitajien pitäisi puuttua vasta seurauksiin eikä jo syihin: eikä olisi pitänyt valvoa pankkien kriisiin johtanutta toimintaa 1980-luvulla? Minun kärjistykseni puolestaan osoittanee, miten ongelmallisiin kysymyksiin Kurosen suosittama tehtävänlaajennus vie.

Myös Sinikka Kangas tähdentää kirjaston roolia tiedonvälityksessä. Myös hän asettaa varsin kovia vaatimuksia kirjastonhoitajille: "Moninaisten tietojen yhdistely ja synteesitiedoksi tiivistäminen merkitsee keskeisen, tärkeän ja siinä mielessä 'oikean' tiedon esille saamista." Jos kirjastonhoitajilla jotenkin irtoaa aikaa synteiesien tekemiseen, onko heillä siihen pätevyttä?